

Віншуем!

«Я ЗНАЙШОУ ШЧАСЦЕ...»

Аляксею КАРПЮКУ — 70

Даўно вядома, што жыццё, душа пісьменніка ў яго творах. У гэтым яшчэ раз пераконваемся, перачытаваючы кнігі А. Карпюка — таленавітага, цікавага празаіка, і, нягледзячы ні на якія цяжкасці і складанасці лёсу, шырага жыццёлюбца і прыроджанага гумарыста. Менавіта гэтыя рысы характэрна афарбоўваюць творы А. Карпюка ў самую розныя адценні: ад незабыўнага святла першага юнацкага кахання («Данута») да рашучага неспрымання несвабоды асобы, вайны («Пушчанская адысея»), цемрашальства («Варшавіны рай»), трывожнай заклапочанасці духоўным станам сучаснага грамадства («Сучасны канфлікт», «Ка-

рамі»). А. Карпюка можна назваць летапісцам Гродзеншчыны, характэрна яе прыроды і людзей, стваральнікам запамінальных вобразаў землякоў, якіх ён добра ведае, бо сам выйшаў з іх асяроддзя, ніколі не адрываўся, не адыходзіў ад іх турбот і праблем. Праз многія апавяданні, аповесці, раманы пісьменніка праходзіць адзін галоўны герой, жыццё якога набліжана да лёсу самога аўтара, хоць носяць ён розныя прозвішчы і паўстае ў розныя перыяды грамадзянскага сталення. І калі «з кужэльнай торбачкай цераз плячо выганяў красулы на ранкі», і калі ўпершыню з бацькоўскай хаты адправіўся

па навуку ў вялікі свет, які спазнае і да сённяшняга дня, адлюстроўвае ў сваіх кнігах. Шмат давялося перажыць у юнацтве Янку Барташэвічу, закаханаму ў дачку «буржуазнага генерала» Дануту Янкоўскую; шмат перажыў і на вяртальных дарогах Алёша Кучынскі, адысея якога пачалася з нямецкага канцлагера Штуттгофа і працягвалася ў партызанскай брыгадзе, у нялёгкім змаганні супраць фашыстаў. Сумленнасць, абостранае адчуванне праўды і справядлівасці, узгадваная ад сялянскіх каранёў, не заўсёды прыходзіла даспадобы абаронцам камандна-адміністрацыйнай сістэмы, якая не цяпіла ў людзях самастойнасці, імкнення мець уласныя думкі і меркаванні. Пра гэтую цяжкую адысею А. Карпюка ў самую пару застою расказаў В. Быкаў у сваім нядаўнім артыкуле ў «Літаратурнай газеце».

Што давала сілы чалавеку выстаяць у такой няроўнай барацьбе? У час вайны ён ведаў ворага ў твар, бачыў яго перад сабою, і мэта была адна: як мага хутчэй вызваліць родную зямлю ад акупантаў. А як было трымацца і змагацца тут, калі вакол былі нібыта свае людзі, але зусім чужыя па поглядах і справах? Менавіта жыццёлюбства і пераможны гумар, вера ў людское дабро і надыход лепшых часоў, на якія

ўсе мы прывыклі спадзявацца, дапамагалі адчуваць А. Карпюку сваю правату, не здавацца, даказаць тое, што даўно даказала жыццё. І яшчэ была адна вялікая сіла, якая падтрымлівала, заўсёды жыла ў яго душы, — творчасць, усведамленне далучанасці да роднага слова.

Ужо з першых аповесцей («У адным інстытуце», «Дзяўчына з Ваўкавыска») пісьменніцкае шчасце не здраджвала А. Карпюку, хоць былі ў ім горчкі няўдач, неразумнення і радасць уздымаў, нястомнасць пошукаў і знаходак. Для А. Карпюка характэрна вялікая працаздольнасць, адвечная пісьменніцкая незадоволенасць зробленым, імкненне бясконца нешта паляпшаць, удасканаліваць. Ці не таму многія яго творы кранаюць чытача, бяруць, як кажуць, за душу. Згадаем, напрыклад, роман «Карані», у цэнтры якога — лёс і трагічны канец галоўнага героя Лаўрэна Маркевіча, загубленага няўдзячным дзедзім вяскоўца, працавітага, чэснага чалавека, на якіх трымаецца зямля. Творчы тэмперамент пісьменніка, неабякавага да людзей, іх учынкаў, цяжкіх абставін, складаных, супярэчлівых праблем, яго нецяпімасць да чэрстваў, бездухоўных прыстасаванцаў, гаворыць пра тое, што жыццёвы лёс сваіх герояў перажывае ён кожны раз як

свой уласны. Раман выклікае ў чытача моцнае пачуццё суперажывання, разумення аўтарскага болю, крыку душы, якім завяршаецца твор: «Мне, апаўдальніку гэтай сумнай гісторыі, хочацца аж закрываць у яго закончэнне: «Ці ішчэ доўга, скажыце, так будзе на свеце вясціся, што часам, каб дзеці пасталі хоць крыху разумнейшымі, больш чалавечнымі і аблаваненымі жыццёвай мудрасцю, вопытам і ведамі, бацькам абавязкова трэба касцімы легчы?»

Цяжкае, няпростое пытанне, звернутае да ўсіх нас, павінных адказаць перад уласным сумленнем за мінулае, за духоўнасць нашых дзяцей, жыццё на зямлі.

Шчаслівы пісьменнік, калі яго творы, яго пытанні, душэўны боль знаходзяць водгук у сэрцах чытачоў, дапамагаюць разумець людзей, змагацца за перамогу сіл добра і праўды. І хоць пройдзены нялёгі жыццёвы шлях, на якім часта «дзюму рэзкі сівер», няхай саграваюць Аляксея Нічыпаравіча Карпюка ў дзень яго саміздзесяцігоддзя нашы чытацкія ўдзячнасці і прызнанне неабходнасці яго твораў у сённяшнім жыцці грамадства, якое пачало адраджацца да новага (будзем верыць!), чалавечага жыцця.

Лідзія САВІК.

Нацыянальная самасвядомасць беларусаў: ДЭГРАДАЦЫЯ І АДРАДЖЭННЕ

(Пачатак на стар. 5).

што выходзілі ў Расійскай імперыі, адкрыта адмаўлялася само існаванне беларусаў. Не прызнаў іх і аўтар артыкула пра Беларусь, што быў змешчаны ў «Русском энциклопедическом словаре» (СПБ, 1874). Калі яго пазіцыя зусім не ўплывала на непісьменнага беларускага мужыка, бо ён проста не чытаў такіх кніг, дык няцяжка зразумець, як мог згаданы артыкул пахіснуць веру ў нацыянальную самабытнасць беларусаў у чалавека адукаванага і асабліва ў моладзі, якая пачынала пазнаваць сябе праз літаратуру. З усіх найбольш шматлікіх па колькасці народаў царскай Расіі толькі беларускаму афіцыйна адмаўлялася мець нацыянальную школу, бо так ужо карцела ўладзе хутчэй бачыць яго рускаасіміляваным.

На вялікую бяду, русіфікацыйныя настроі ў пэўнай ступені перакінуліся і на інтэлігенцыю, у тым ліку і на педагогічную. Калі ў 1914 годзе ў Маскве адбываўся першы Усерасійскі з'езд на пытаных народнай адукацыі, дык у яго рэзалюцыях гаварылася пра нацыянальныя школы для ўкраінцаў, татар, калмыкаў, яўрэяў, латышоў, літоўцаў, эстонцаў, армян, грузін, немцаў-каланистаў, іншародцаў Сібіры і іншых народаў, але толькі не для беларусаў. Дарэчы, большасць з удзельнікаў з'езда лічыла, што рускую мову ў нацыянальных школах патрэбна пачынаць толькі з трэцяга года навучання, што «выкладанне на роднай мове вучняў з'яўляецца неабходнай умовай духоўнага і культурнага развіцця і эканамічнага дабрабыту насельніцтва». У асяроддзі ж беларускага настаўніцтва, як і іншых пластоў інтэлігенцыі нашага краю, ідэя нацыянальнай школы пакуль што яшчэ не пусціла глыбокіх каранёў. У пераважнай большасці маладыя пакаленні беларусаў працягвалі атрымоўваць азы адукацыі на рускай мове, што, вядома, не магло не адбівацца адмоўна на іх нацыянальную самасвядомасць.

Становішча з захаваннем этнічнай самабытнасці беларусаў краіне абцяжарвалася, паколькі ва ўмовах безупынных атак на яе з усходу, не з'яўлялася бяскрыўдным, і ўсе тое, што ішло з захаду, ад палякаў, хоць і самі яны шмат пакутавалі ад нацыянальнага ўціску з боку Расійскай імперыі. Бачычы, як знісільваецца этнічны патэнцыял беларускай нацыі ў ходзе русіфікатарскай палітыкі, і палічылі не супраць былі адарваць ад яго спакуслівы кавалачак. Сям-там гэта атрымоўвалася. Страт не заўсёды ўдавалася пазбегчы, але ж і супраціўленне расло. Калі афіцыйна не дазвалялі называць сябе «ліцвінамі» ці «беларусамі», людзі нашага краю, нібы на здэк з асімілятараў, заяўлялі, што яны проста «тутэйшыя», але не рускія і не палякі.

Гістарычная практыка многіх народаў пацвярджае, што становішча ўздзеянне на нацыянальную самасвядомасць этнасу робіць сталае пражыванне ў межах сваёй спрадвечнай, карэннай тэрыторыі. Агульнавядома, што спрадвечна вялікай цягай да зямлі продкаў вызначаліся і беларусы. Складаны гістарычны лёс часта адрываў многіх з іх ад роднага кута, але як толькі ўзнікала магчымасць, яны, пераадолюючы неверагодныя цяжкасці, імкнуліся вярнуцца на Бацькаўшчыну, каб быць усім разам, што трэба разглядаць як адзін з важных кампанентаў усведамлення імі сваёй агульнай этнічнай супольнасці, прыналежнасці да пэўнай тэрытарыяльнай адзінкі.

Велізарнае прасторавае перамяшчэнне беларусаў адбылося ў час першай сусветнай вайны. З родных месцаў скранулася — у большасці выпадкаў пад прымусам ваенных уладаў — больш за 1130 тысяч чалавек, многія з якіх апынуліся далёка ад дома. Пакуль цягнулася вайна, яны стварылі на новых месцах свае гаспадаркі і нібы наладзілі звычайнае сялянскае жыццё. Але мара вярнуцца ў родныя месцы ніколі не пакідала беларусаў-бежанцаў. Здзейснілася яна пасля за-

канчэння грамадзянскай вайны. І хоць у тых раёнах, дзе жылі эвакуіраваныя беларусы, распачаліся сацыялістычныя пераўтварэнні, а зямлі Бацькаўшчыны, што адзілі да буржуазна-памешчыцкай Польшчы паводле Рыжскага мірнага дагавору 1921 года, спрэс пакрыліся густым пустазеллем, да часна пастарэлі і асунуліся без чалавечага догляду ўдалелы ад інтэрвентаў хаты і гаспадарчыя будынкі, над каронным мясцовым насельніцтвам устаўляўся жорсткі рэжым сацыяльнага і нацыянальнага прыгнёту, — сюды гужам пацягнуліся з далёкіх чужых краёў беларусы. Для пераважнай большасці іх любасць да роднай зямлі, усведамленне этнічнай аднасці аказаліся вышэй за ўсялякага роду сацыяльна-палітычныя фактары. На такое могуць ісці толькі людзі з дастаткова высокім узроўнем нацыянальнай самасвядомасці. Як бачна, беларусы тады знаходзіліся на такім узроўні.

Сведчаннем паглыблення кансалідацыйных працэсаў у жыцці, што адбываліся ў асяроддзі нашага народа ў канцы XIX — пачатку XX стагоддзя, можна лічыць частае ўжыванне пры самых розных нагодках тэрміна «беларус». Прычым карысталіся ім самыя процілеглыя пласты насельніцтва, пачынаючы ад бедных і непісьменных сялян і канчаючы багатымі і добра адукаванымі памешчыкамі. Сацыяльны фактар тут яўна пасаваў перад этнічным, нацыянальным, бо народ глядзеў на сябе як на пэўную самабытную, адметную чалавечую супольнасць, хоць і ведаў, што хтосьці з яго жыве ў раскошы, а хтосьці ледзь зводзіць канцы з канцамі. Асабліва частае ўжыванне слова з каранем «беларус» назіралася пасля Лютаўскай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі, якая дала моцны штуршок да абуджэння нацыянальнай самасвядомасці ўсіх нярусскіх народаў былой царскай імперыі, у тым ліку і беларускага.

Улічваючы папулярнасць у масах гэтага слова, многія партыі і арганізацыі, незалежна ад сваёй сацыяльна-класавай накі-

раванасці, імкнуліся ўключыць яго ў сваю назву. Вось некаторыя з іх, што былі ўтвораны буйнымі землеўладальнікамі, чыноўнікамі, духавенствам: Саюз беларускай дэмакратыі (Гомель), Беларускі нацыянальны камітэт (Магілёў), Саюз беларускага народа (Віцебск), Беларускі народны камітэт (Орша), Беларускі праваслаўны саюз (заснаваны ў Маскве на з'ездзе свяшчэннікаў), Саюз беларускіх ксяндзоў у Мінску і г. д. Як бачыць, нават праваслаўная і каталіцкая цэрквы, якія доўгі час так упарта займаліся русіфікацыяй і паланізацыяй нашага народа, ужо не грэбавалі словам «беларус». Але ўсе вышэйпералічаныя палітычныя і рэлігійныя аб'яднанні на справе не ставілі сваёй мэтай усур'ез змагацца за карэнны сацыяльны і нацыянальны інтарэсы беларускага народа. Словам «беларус» яны больш за ўсё карысталіся толькі дзеля пашырэння свайго ўплыву на масы. Ахвотна яго ўжываў і адзін з самых буйных памешчыкаў Беларусі Р. Скірмунт, што засведчана ў працах гісторыка М. Сташкевіча: «Я сам ураджэнец Палесся, — пісаў Р. Скірмунт, — патомак літоўскай сям'і ад старажытных часоў, якая наведана асела ў гэтым краі, і мае продкі да XVII стагоддзя карысталіся беларускай мовай як хатняй. Я заўсёды быў і буду горача адданым свайму народу — яго месцазнаходжанне не за Нёманам і Бугам, і не на Волзе, а тут, на Беларусі».

Нацыянальная згуртаванасць беларусаў у значнай ступені была прадвызначана той свядомай працай, якая рабілася ў гэтым напрамку пісьменніцкай інтэлігенцыяй. Бадай ніхто іншы, як яна, так добра не ўсведамляў значэння роднай мовы для лёсу свайго народа і так старанна не працаваў над умацаваннем яе пазіцыі ў тагачасным жыцці. Не дарэмна ў прадмове да зборніка «Дудка беларуская» Францішак Багушэвіч пісаў: «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмерлі». Трапіна сказаў пра яе і яшчэ адзін з пачынальнікаў беларускай літаратуры Ядвігін Ш.: «Мова — кроў народа». У адной запражэцы з настаўнікамі пісьменнікі і ў тых неспрыяльных умовах шмат зрабілі на распаўсюджванні сярод дзетак пісьменнасці на іх роднай мове. Спецыяльна для іх былі выдзелены лемантары (буквары), маляўніча аформленыя кніжачкі, сямтам адчынілі прыватныя нацыянальныя школы. Роднае сло-

ва карэннага насельніцтва нашага краю прыйшло на старонкі перыядычнага друку, мастацкай літаратуры, што адгравала велізарную ролю ў павышэнні нацыянальнай самасвядомасці беларускага народа, стварала рэальны ўмовы для яго духоўнага ўзвышэння.

Справядлівасць патрабуе сказаць, што пры ўсіх памкненнях беларусаў займаць сваё ўласнае друкаванае слова, ім гэтага не ўдалося б зрабіць без падтрымкі з боку перадавых людзей рускай, польскай і ўкраінскай нацыянальнасцей. Вінавата антынацыянальная палітыка расійскага імперызму ў гэтым краі.

На гістарычным вопыце беларусаў яскрава бачна, якую ролю ў нацыянальнай самасвядомасці, выжыванні народа мае мова. Колькі стагоддзяў яны жылі да Кастрычніцкай рэвалюцыі без уласнага дзяржаўнага ўтварэння, нацыянальнай школы і ўсё ж захаваліся як самабытны этнас! Захаваліся дзякуючы галоўным чынам таму, што не аддураліся ад мовы продкаў, бо, як справядліва значаў рускі гісторык М. Кавалеўскі (1851—1916 гг.), «нацыянальнасць падтрымоўваецца не рамантычным пажаданнем вярнуцца да парадкаў, якія ўходзяць у глыбіню стагоддзяў... а любоўю да роднай мовы і народнай царквы...» Такой царквы з забаронай царскім урадам у 1839 годзе уніятава не было ў беларусаў, затое захоўвалася іх родная мова, што яшчэ больш падкрэслівае яе ролю ў нашым жыцці. Гэты ж гісторык з пэўнай падставой захапляўся этнічнай супраціўляльнасцю старажытных армян, якія дзякуючы захаванню роднай мовы, вялікай прыхільнасці да гістарычных традыцый выжылі амаль у самым безнадзейным становішчы, калі ў выніку крыжовых паходаў, татара-мангольскага нашэсця, нападаў з боку Ірана і Турцыі надобга страцілі ўласную дзяржаўнасць. Беларусам не давялося сутыкнуцца з такога парадку з'явамі, але і на іх гераічным і трагічным шляху ўзнікала нямаля сур'езных сітуацый, што можна было б вельмі проста страціць уласнае аблічча, лёгка растварыцца сярод суседніх народаў, не маючы сіл ці жадання супраціўляцца такім працэсам. На жаль, такая моцная этнічная ўстойлівасць беларусаў засталася па нейкіх прычынах незаўважанай М. Кавалеўскім. Відаць, не жадаў у чымсьці не пагадзіцца з царскай палітыкай у дачыненні да беларусаў.

(Праці будзе).